

Een broedkolonie van de Kwak (*Nycticorax nycticorax* L.) in de omgeving van Wageningen

door

B. J. HOOGERS en H. N. KLUIJVER

(With summary: A small colony of the Night-Heron in the province of
Gelderland, Netherlands)

Sedert in 1946, voor het eerst na 1876, het broeden van de Kwak (*Nycticorax nycticorax* L.) in Nederland werd geconstateerd (nl. in de Biesbos, LEBRET, 1947), is door vele veldornithologen met verdubbelde belangstelling naar deze vogels uitgekeken. Het leek immers allerm minst uitgesloten, dat zij zich ook op andere plaatsen in ons land zouden vestigen of wellicht reeds gevestigd hadden. Het vrij groot aantal Kwakken, dat na 1946 in ons land werd gezien (zie LEBRET l.c., p. 154 en De Nederlandse Vogels, p. 1082), gaf ook wel aanleiding tot dit vermoeden. Nergens kon echter een duidelijke aanwijzing voor het broeden van de soort worden verkregen.

De Kwak bevindt zich in ons land aan de noordgrens van zijn verspreidingsgebied en daardoor kan zijn voorkomen bij ons gemakkelijker een enigszins labiel karakter hebben. De kolonie in de Biesbos verminderde in de loop der jaren tot drie broedparen. Het was dus duidelijk, dat het voortbestaan van de soort als broedvogel in ons land uiterst kwetsbaar was. De nieuwe nederzetting, die wij in 1958 in de omgeving van Wageningen vonden, schenkt ons iets meer vertrouwen, dat het mogelijk zal zijn deze reiger voor onze avifauna te behouden.

De eerste waarneming betrof een adult exemplaar, dat op 8 juni door HOOGERS werd gezien in een ongeveer 30 jaar oud wilgenbosje, dat temidden van een plas in een zg. „tichelgat” staat. Hieronder wordt een voor een steenbakkerij diep uitgegraven stuk uiterwaard verstaan. Bij de voortdurend hoge waterstand in het voorjaar en de zomer 1958 stonden de bomen in het water. Er bevinden zich veel dode takken in en ook scheefgevalle dode stammen. Hiervan maakten de Kwakken bij voorkeur als zitplaats gebruik.

Gedurende de weken, die op de eerste waarneming volgden, bezochten wij het terrein zowel tezamen als ieder afzonderlijk vele keren. Wij waren er vrijwel uitsluitend omstreeks zonsondergang. Dit bleek trouwens verreweg de gunstigste tijd te zijn, daar men overdag weinig van de Kwakken merkt. Zij zitten dan in het gebladerte verscholen te slapen. Kort voor zonsondergang worden zij actief, maar zelfs in de schemering, wanneer zij hun grootste activiteit ontplooiën, blijven het trage vogels. Doordat zij bovendien weinig schuw waren, konden wij ze, nadat een gunstige waar-

nemingspost was gevonden, rustig in hun doen en laten bekijken. De begroetingsceremoniën van de ouders onderling en tegenover de jongen in het nest, die o.a. door LORENZ (1927) en STEINFATT (1934) beschreven worden, hebben wij verscheidene keren kunnen gade slaan. Op 16 juni bleek, dat er tenminste vier exemplaren waren, t.w. twee in volledig broedkleed en twee enigszins bruinachtig van kleur.

In het zelfde wilgenbosje, waar HOOGERS zijn eerste waarneming deed, meende KLUIJVER op 21 juni tussen het gebladerte op ongeveer twee meter boven het water een nest te kunnen onderscheiden. Nadere contrôle was echter niet mogelijk door de ongenaakbare ligging van het bosje.

Nadat in de volgende periode meer en meer was gebleken, dat de Kwakken hun dagrust steeds in dat bosje hielden, zag HOOGERS op 3 juli voor het eerst hoe een adult exemplaar zich neerzette op een nest, dat ook ongeveer twee meter hoog zat. Dit nest was door het dichte gebladerte tot die tijd aan de aandacht ontsnapt, maar bleek vanuit onze, aan de overzijde van de plas gelegen en door wilgen gecamoufleerde waarnemingspost, vrij goed zichtbaar te zijn. Hij kon tenminste één donsjong onderscheiden, dat zich met de bekende bedelroep der reigers, „kèkèkèkèkèk”, kenbaar maakte. Later bleek dit nest drie jongen te bevatten.

Vlak in de buurt lagen nog twee nesten, nl. dat wat KLUIJVER reeds op 21 juni zag en dat gaandeweg duidelijker te zien kwam, doordat een deel der wilgenblaren, die het aan het oog onttrokken, reeds vergeelden en afvielen en een derde nest iets dieper in het bosje. Het eerste en het tweede nest bevatten op 8 juli 3 resp. 2 jongen, die toen ongeveer 12 dagen oud zullen zijn geweest. In verband met de afstand van waarneming (ongeveer 60 meter met 15× kijker) is dit slechts een ruwe schatting. Zij maakten de indruk, dat hun grootte het midden hield tussen de afbeeldingen van een jong, dat HEINROTH (z.j.) op een leeftijd van 9 en 14 dagen fotografeerde (zie Plaat 175. Band II). Met deze leeftijdschatting klopt het feit, dat wij de jongen op 17 juli voor het eerst in de takken zagen klauteren, vrij goed. Volgens STEINFATT beginnen zij daarmee op een leeftijd van drie tot vier weken. (Het exemplaar, dat HEINROTH groot bracht, verliet zijn nest al op een leeftijd van 18 dagen). Daar STEINFATT de broedduur op 21 dagen bepaalde (HEINROTH: 20—22 dagen) en de eieren om de dag worden gelegd, moet het eerste ei omstreeks 1 juni zijn verschenen.

In de Biesbos schijnt de voortplanting vroeger aan te vangen. LEBRET vond daar op 17 mei 1947 reeds drie nesten, waarvan een met vier eieren. In 1954 was er op 9 mei al een nest met eieren (JUNGE, 1955). Er waren trouwens ook wel paren, die veel later begonnen. In één nest kwamen de jongen uit tussen 28 juni en 5 juli 1947.

In ons derde nest waren op 8 juli nog geen jongen te zien. Er zat toen voortdurend een oude vogel op te broeden. Pas op 17 juli

werden in dit nest voor het eerst jongen gezien. Het is echter wel waarschijnlijk, dat zij toen al enige dagen oud waren. Op 7 augustus zaten twee jongen nog in het nest, op 11 augustus vlogen zij al rond met de 5 jongen van de beide andere nesten. Aan hun geringere grootte waren zij daarvan duidelijk te onderscheiden. De ouders der oudere jongen weerden deze ondanks hun gebedel reeds af en lieten ze blijkbaar voor zich zelf zorgen.

Aanvankelijk waren wij in twijfel of er dieper in het bosje nog meer nesten zouden zijn. Na de vele waarnemingen, die wij deden, mogen wij het echter uitgesloten achten, dat de heen en weer vliegende ouders en de bedelgeluiden der jongen van een eventueel onzichtbaar nest aan onze aandacht zouden zijn ontsnapt. Wel bleek er nog een ongepaarde vogel te zijn, die zich veel in de nabijheid der nesten ophield.

Bij de 7 volwassen vogels, die zich in de kolonie ophielden, konden wij 3 vederkleeden onderscheiden. Ten eerste waren er 5 adulte exemplaren in volledig broedkleed: rug-, hals- en schouderveren zwart, voorhoofd en bovenoogstreek wit, rest van kop en hals vuilwit, bovenzijde vleugel blauwgrijs. Vier van deze vogels bleken de ouders te zijn van de twee nesten, die het eerst jongen hadden, de vijfde behoorde bij het derde nest. Zijn partner droeg een vaal roodbruin kleed met lichtere hals, borst en buik. Vooral hals en kop waren van vage donkere strepen voorzien. Hij miste echter de vele witte vlekken op de vleugels, die het jeugdkleed kenmerken, zodat wij reeds voordat deze vogel als broedvogel was geïdentificeerd, tot de conclusie waren gekomen, dat wij niet met een reeds uitgevlogen jong van 1958 te doen hadden. Deze gedachte was nl. aanvankelijk wel bij ons opgekomen.

Deze vogel geleeke zeer veel op de 7 maanden oude vogel, die HEINROTH (l.c.) afbeeldt op Tafel LXXVIII van zijn reeds geciteerde werk. Volgens HEINROTH was die vogel toen in zijn tweede vederkleed, wat hij verkregen had, nadat hij in zijn eerste herfst het juveniele kleed had geruid. Onze broedvogel verschilde daarvan slechts hierin, dat hij op de vleugels veel minder witte vlekjes vertoonde. Het laat echter geen twijfel dat onze vogel een eenjarige vogel was. Het is zeer aannemelijk, dat eventuele witte vlekjes, welke hij direct na zijn eerste jeugdruif, die in november plaats vindt, nog gehad kan hebben, in de loop van winter en voorjaar door slijtage waren verdwenen.

Wij zagen deze vogel verscheidene keren broeden, wisselen met zijn partner, de wacht houden bij het nest en zijn jongen voeden. Hij gedroeg zich dus als een normale broedvogel.

Het broeden in het eerste jaar is bij de Kwak slechts enige keren geconstateerd. Volgens STEINFATT (l.c.), die de soort zeer goed kende, keren de eerste jaars vogels in Hongarije, waar de soort evenals bij ons trekvogel is, als regel nog niet naar de broedplaatsen terug. Eenmaal stelde hij echter ook een broedvogel in eerstejaars kleed vast. HEINROTH vermeldt hetzelfde voor een vogel in ge-

vangenschap en GROSS (1923) nam het in Amerika als zeldzame uitzondering waar bij de subspecies *hoactli*. Het is dus wel merkwaardig, dat dit verschijnsel door ons in een kolonie van 3 nesten kon worden waargenomen.

De zevende vogel in onze kolonie had in grote lijnen het aanzien van een adulte, maar de zwarte partijen waren leikleurig en het wit van het voorhoofd en de bovenoogstreep beperkte zich tot een klein wit vlekje boven de snavel. De rest van kop, hals en borst waren lichtbruin zoals bij de eerstejaars vogel, maar iets lichter en minder gestreept. De buik was vuilwit en de vleugels vuilgrauw van kleur. Dit was duidelijk een vogel, die in zijn tweede jaar was. Ook van dit kleed vindt men een afbeelding in HEINROTH (plaat LXVIII), waarbij wij opmerken, dat onze „zevende” vogel iets minder uitgekleurd was dan de daar afgebeelde.

Deze vogel bleek ongepaard te zijn. Hij hield zich echter dikwijls in de omgeving van de nesten op, wat geen reacties van de daarbij behorende broedvogels opwekte. Bij een bezoek aan de kolonie op 14 september werd alleen nog dit subadulte exemplaar waargenomen. Op 19 september was het terrein door de Kwakken verlaten. Op 28 september nam de heer J. STEENMAN echter nog een Kwak waar op ongeveer 3 km van de broedplaats.

Het jachtterrein der Kwakken strekte zich ver buiten de naaste omgeving van de kolonie uit. Eens zagen wij een vrij hoog vliegende vogel in zuidoostelijke richting vliegen tot hij uit het gezicht verdween. Ook is een keer een Kwak op 10 km westelijk van de kolonie waargenomen, terwijl op een tussen liggende plaats een overvliegende Kwak werd gezien.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Kwakken reeds in 1957 de zelfde plaats bewoonden. Een ter plaatse goed bekende jager meende zich met stelligheid te herinneren, dat hij deze, hem overigens onbekende vogels toen ook al had gezien. Voorts namen de heren C. A. VAN DEN ANKER en D. PETTE op 19 en 20 mei 1957 een Kwak waar op ongeveer dezelfde plaats, 10 km westelijk van de kolonie, waar er in 1958 een werd gezien.

De ontdekking van deze kolonie doet overigens de vraag rijzen of deze soort misschien toch nog op meer plaatsen onopgemerkt broedt. Dat is niet uitgesloten. Hij vliegt vooral in de schemering en voert overdag een zeer verborgen levenswijze. De naam „nachtreiger” is overigens wellicht niet geheel toepasselijk. STEINFATT constateerde althans, dat de Kwakken aan de kleine Plattensee in Hongarije van ongeveer 22 tot 2½ uur niet actief waren. Het verzamelen van het voedsel vindt dus vooral in de schemering plaats. Alleen als hij jongen heeft, wordt ook de dag voor het zoeken van voedsel benut. Wij hebben dit ook enige keren kunnen waarnemen. Nu is juli bij uitstek de maand waarin de Kwak jongen in het nest heeft en als er meer broedkolonies waren, zou dus in deze maand de kans op waarnemingen het grootst moeten zijn. Vanaf 1950 is echter voor

juli geen enkele waarneming bekend geworden, tegen 4 in mei, 2 in juni, 3 in augustus en 1 in september. (zie TEN KATE, 1952 en 1957). De augustus-vogels waren alle in jeugdkleed. Ook dit wijst niet overtuigend op inheemse broedgevallen, want Hongaarse ring-resultaten hebben aangetoond, dat zuidelijke Kwakken in die maand vaak naar het noorden trekken. Bovendien had een van de drie bovengenoemde augustus-waarnemingen betrekking op een juveniele Franse Kwak, die op 10 juni 1956 in de Dombes bij Lyon geringd werd en 1 augustus d.a.v. bij den Helder dood gevonden (TEN KATE, 1957).

Enige aanwijzing, dat de Kwak gedurende de laatste jaren ook op andere plaatsen zou hebben gebroed, is in deze waarnemingen dus niet te vinden.

Het is zeer verheugend, dat het broedseizoen 1958 voor onze Kwakken gunstig is verlopen. Wij danken dit mede aan de belangstelling, die de eigenaar van het terrein voor deze vogels toonde en aan de strenge bewaking, die hij heeft ingesteld. Wij hopen dus dat de Kwakken het volgend jaar in dit veilige terrein zullen terugkeren.

Summary: A small colony of the Night-Heron in the Province of Gelderland, Netherlands.

A small breeding colony of the Night-Heron has been found near Wageningen, Province of Gelderland, Netherlands, in June 1958. It consisted of three nests. One of the six breeding birds was in juvenile plumage. It raised two young-ones successfully. Besides the breeding birds a seventh, unpaired, bird in sub-adult plumage has often been seen in the colony.

Literatuur

- GROSS, A. O. (1923): The Auk 40, 198—214.
 HEINROTH, O. und M. (sine anno): Die Vögel Mitteleuropas, II. Band. Berlin-Lichterfelde.
 JUNGE, G. C. A. (1955): Ardea 43, 248—260.
 KATE, C. G. B. TEN (1952): Limosa 25, 153—168.
 — (1957): Limosa 30, 83—118.
 LEBRET, T. (1947): Ardea 35, 149—156.
 LORENZ, K. (1935): Journ. f. Orn. 83, 137—213 en 289—413.
 De Nederlandsche Vogels (1939—49), Deel III. Wageningen.
 STEINFATT, O. (1934): Beitr. Fortpfl. biol. d. Vogel 10, 85—96.

Naschrift.

Na het schrijven van dit stukje bladerde ik in het tweede deel van NOZEMANS „Nederlandsche Vogelen” (1789) en vond daarin op p. 151 onder het artikel „Blaeuwe Kwak” de volgende passage:

„Wonder is het niet, dat in Holland, daer overvloed van allerhande riviervisch is, zig all zulk Gevogelte komt te broeden zetten, hetwelk of eeniglijk, of meestal van riviervisch gewoon is te leeven.

Tot die bende behooren de Kwakken; van welk gezin mij twee onderscheidene soorten bekend zijn als hier ten lande broedende, t.w. deeze zoo genaemde Blauwe, en de Bruingesprenkelde.

Reeds in het laest van Mey was het tegenwoordig voorwerp bespied de bouwstofte tot zijn nest bij een te sleepen in den digten kruin van een' elzenboom tus-

schen ander wildgewasschen hout van wilgen en esschen van een boschje, staende op een der afgeleegene akkeren in de plas van Omöorden: En voor een jaer vijf of zes zag ik den Bruingesprekelden Kwak nestelen (in Juny) op den top van een' der hooge abeelboomen van de Westlaen der vermaekelijk geleegeene Buitenplaats Maeszicht, tusschen Rotterdam en Schoonerlo."

Hieruit blijkt, dat ook reeds NOZEMAN het broeden van de Kwak in onvolwassen kleeft heeft geconstateerd. Hij meende uit zijn waarneming te mogen afleiden, dat er twee soorten zijn, wat een begrijpelijke vergissing genoemd mag worden.

Het zou mij niet verbazen als bij nader onderzoek zou blijken, dat het broeden in onvolwassen kleeft bij de Kwak meer voorkomt dan de schaarse waarnemingen doen vermoeden. H. N. Kl.

De Grote Stern (*Sterna s. sandvicensis* Lath.) als broedvogel in Nederland

door

J. ROTH en M. F. MÖRZER BRUIJNS

(Rijksinstituut voor Veldbiologisch Onderzoek ten behoeve
van het Natuurbehoud)

(met 1 tekstfiguur)

(With summary: The Sandwich Tern as a breeding-bird in the Netherlands)

INLEIDING.

Het aantal Grote Sterns, dat in Nederland broedt, is gedurende de laatste decennia, dank zij een doelmatige bescherming, sterk toegenomen.

FISHER en LOCKLEY (1954) schrijven daar over (p. 89):

"Perhaps the best example of a tern which protection has helped (but whose fluctuation and desultory breeding, protection has not prevented) is the Sandwich tern. The most spectacular increases in the population of this bird have been in Holland, where at present it is likely that ten times as many nest as in Germany or Britain. Indeed, round 1940 there may have been forty thousand nests on this fairly short coast, which is the culmination of notable increases during the first half of this century, which have been primarily due to protection".

Exacte gegevens over aantallen broedparen uit vroeger jaren zijn evenwel schaars.

HAVERSCHMIDT (1942) geeft een uitvoerig overzicht van het broeden van de Grote Stern in ons land omstreeks de veertiger jaren. De natuurbescherming is echter, mede in verband met het beheer, geïnteresseerd in het verdere verloop van de Nederlandse populatie van de Grote Stern. De kans, dat drie van de belangrijkste broedterreinen binnen afzienbare tijd dreigen verloren te gaan, nl. Griend door afslag, de Beer door havenaanleg en industrievestiging en de Scheelhoek door de Deltawerken, vormt mede de achtergrond van dit onderzoek.